

Stiftelsen
Allmänna Barnhuset

DAGS ATT PRATA OM SEXUELLA ÖVERGREPP

– handledning till skolans personal

Innehåll

INLEDNING..... 4

INTEGRERA ÄMNET SEXUELLA ÖVERGREPP I SKOLAN..... 7

Årskurs 1–6	7
Årskurs 7–9 och gymnasiet.....	7
Grundsär- och gymnasiesärskolan	8
Teman att ta upp i elevundervisningen	8
Medias rapportering	9
Respekt och samtycke.....	10
Kroppen och integritet	11
Hemligheter	12
Rättigheter.....	12
Vad lagen säger	13
Samhällets insatser	14

ATT BEMÖTA OCH FRÅGA..... 15

Våga se!	15
Våga fråga!.....	15
Om du behöver ta reda på mer.....	17
Ta det lugnt och visa respekt	17
När en jämnårig får veta.....	17
När övergrepp sker i skola och närmiljö	18
Elevhälsovården.....	19

AGERA VID MISSTANKE OCH UPPTÄCKT..... 20

Barn och unga vill att vuxna lägger sig i.....	20
Anmälan till socialtjänsten	20
Att fara illa.....	21
Kontakt med föräldrar/vårdnadshavare	20

Polisanmälan	21
Skolans arbete mot kränkande behandling.....	21
Skolans roll efter att ett övergrepp avslöjats.....	22
Att skapa förutsättningar för en trygg vardag i skolan	22

DEFINITIONER OCH FAKTA OM SEXUELLA ÖVERGREPP..... 23

Sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande av barn.....	24
Det gäller en av fem!	24
Det är svårt för barn och unga att berätta.....	24
Vem utsätter barn och unga för sexuella övergrepp?	25
Pedofili	25
Åldersgränser	25
Sexuella trakasserier	26
Sexuella övergrepp på nätet	26
Sex mot ersättning (sälja sex).....	26
Sex som självskadebeteende.....	26
Människohandel med barn för sexuella ändamål ..	27
Pornografi och barnpornografi	27

ARBETSBLAD..... 29

REFERENSER..... 34

Referenslista	34
Lästips	34
Webbplatser	34

Förord

Stiftelsen Allmänna Barnhuset fick 2014 i uppdrag av regeringen att öka kunskapen om barns utsatthet för sexuella övergrepp. I samarbete med barn och unga skapades materialet *Dags att prata om sexuella övergrepp*. 2016 beviljade regeringen medel för att sprida informationen genom att översätta material och ta fram en handledning som stöd till vuxna i skolan.

Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter ska Sverige vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barn mot sexuella övergrepp (artikel 19) och mot sexuellt utnyttjande (artikel 34). Åtgärder i utbildningssyfte nämns särskilt. FN:s barnrättskommitté har kritiserat Sverige för stora lokala skillnader i stöd till barn i socialt utsatta situationer. De rekommenderar stärkta åtgärder för tidig upptäckt, rådgivning och stöd till alla barn som utsatts för sexuellt våld.

För att förebygga sexuella övergrepp, upptäcka och stödja utsatta barn, är det en förutsättning att barn har tillräcklig information. Barn behöver veta vad sexuella övergrepp är och vart de kan vända sig om de själva eller en kamrat skulle drabbas.

I arbetet med *Dags att prata om* intervjuades barn och unga i olika åldrar. De var tydliga med att de önskar mer samtal och information om sexuella övergrepp av vuxna som arbetar i skolan. Barn vill få information om sexuella övergrepp och skolan är rätta platsen för det.

Denna handledning bygger på ett gediget förarbete, dialog med skolpersonal, referensgrupper, experter och andra myndigheter. Den utgår från material som barn själva varit med att ta fram.

Jag är övertygad om att en skolas arbete med handledningen ökar personalens säkerhet att prata om sexuella övergrepp. Det blir lättare att undervisa, informera och svara på frågor. Tryggheten ökar och fler kan vidta rätt åtgärder om kränkningar och övergrepp upptäcks.

Stockholm, oktober 2017
Cecilia Sjölander
generalsekreterare

INLEDNING

Dags att prata om sexuella övergrepp

”Och om man inte pratar om det, det är väl också då barnen tror att det är okej liksom. Att det är så här det ska vara, att de inte vet att det är fel.”¹

Det är dags att prata om sexuella övergrepp mot barn. En av fem utsätts för någon form av sexuella övergrepp innan de fyllt 18 år. Stiftelsen Allmänna Barnhuset har intervjuat barn och unga för att ta reda på var de vill få information om sexuella övergrepp. Alla vi träffade ville ha information i skolan. De ville veta vad sexuella övergrepp är och var det finns hjälp att få. De vill också veta att det är ok att berätta om de själva eller en kompis blivit utsatt.

Med den här handledningen hoppas vi underlätta för personal inom skola och fritidshem att prata med barn och unga om sexuella övergrepp så att de kan få den information de vill ha.

CITAT FORSKARE:

”Barn och unga måste tidigt få kunskap om vad ett sexuellt övergrepp är, vilka rättigheter man har och vad man kan göra om man blir drabbad. Skolan är en utmärkt plats att genomföra denna typ av utbildning.”²

Handledningens målgrupp och syfte

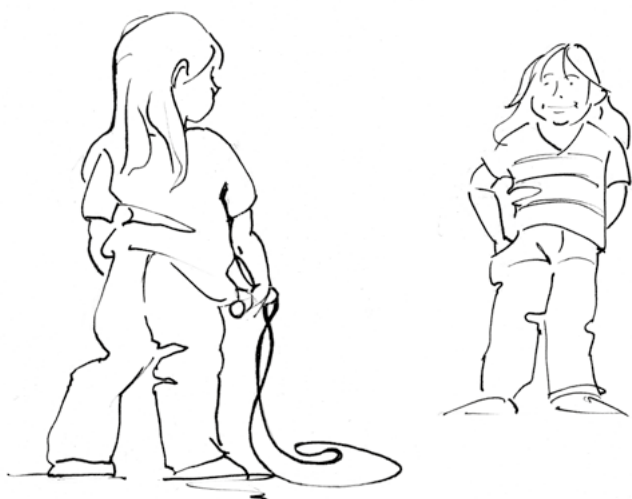
Handledningen är till för personal som arbetar i grundskola, fritidshem, gymnasieskola och grund- och gymnasiesärskola. Syftet med handledningen är:

- Att frågor som rör sexuella övergrepp tas upp i undervisningen och i skolans och fritidshemmens verksamhet.
- Att skolor och fritidshem har en beredskap vid upptäckt av sexuella övergrepp som bidrar till att de som har blivit utsatta kan berätta och få skydd och stöd.

Så här kan skolpersonal hjälpa barn och elever:

- Ge fakta om sexuella övergrepp för att motverka fördomar och missförstånd.
- Inleda diskussioner om vad som är okej och inte när det gäller att respektera varandras gränser och integritet.
- Sätta stopp för kränkningar och sexuella trakasserier.
- Ta upp sexuella övergrepp i olika ämnen.
- Finnas där för de som blivit utsatta genom att lyssna, stötta och slå larm.

Innehållet i handledningen gäller både yngre och äldre elever. När alla åldrar, 7–19 år inkluderas skriver vi antingen ”elever” eller ”barn och unga”. När det står ”yngre elever” avses årskurs 1–6. Med ”äldre elever” avses de som går i årskurs 7–9 och gymnasiet.

1. Citat från barn och unga på Stiftelsen Allmänna Barnhusets webbplats dagsattprataom.se (gäller alla liknande citat).
2. Jonsson & Svedin, 2017, sid. 5

Ett av fyra barn kan väl inte varit med om en våldtäkt?¹

Nej, det stämmer, vi pratar inte bara om våldtäkter utan alla former av sexuella övergrepp mot barn och unga.

Webbplatsen dagsattprataom.se

Europarådet beräknar att ett av fem barn i Europa utsätts för någon form av sexuellt övergrepp under uppväxten. En undersökning som Stiftelsen Allmänna Barnhuset genomförde i Sverige 2014 visar att siffran stämmer även här. Genom ökad kunskap och kommunikation kan barn stärkas i att skydda sig mot övergrepp och vuxna stärkas i att agera mot övergrepp genom att lyssna, se signaler, slå larm och stötta.

Som ett led i Europarådets kampanj One in five har Stiftelsen Allmänna Barnhuset tagit fram webbplatsen dagsattprataom.se. Den här handledningen är tänkt att användas tillsammans med webbplatsen. Webbplatsen är framtagen i samråd med barn och unga. Några av dem har själva varit utsatta för sexuella övergrepp, andra har inte det. På webbplatsen berättar de hur de vill få information om sexuella övergrepp, hur de vill bli bemötta och vad de har för råd att ge till vuxna och till jämnåriga. Webbplatsen innehåller filmer och faktatexter för unga och vuxna. Innehållet är avsett för elever från ca 10 år. Yngre elever kan behöva hjälp av vuxna för att ta till sig av sidans information.

Sexuella övergrepp

De allra flesta förstår att övergrepp som sker genom överfall eller innehåller hot eller våld, är fel. Men sexuella övergrepp kan se ut på många olika sätt. Barn och unga kan utsättas för sexuella handlingar utan samtycke, eller luras, lockas eller manipuleras till att gå med på något som är ett sexuellt övergrepp.

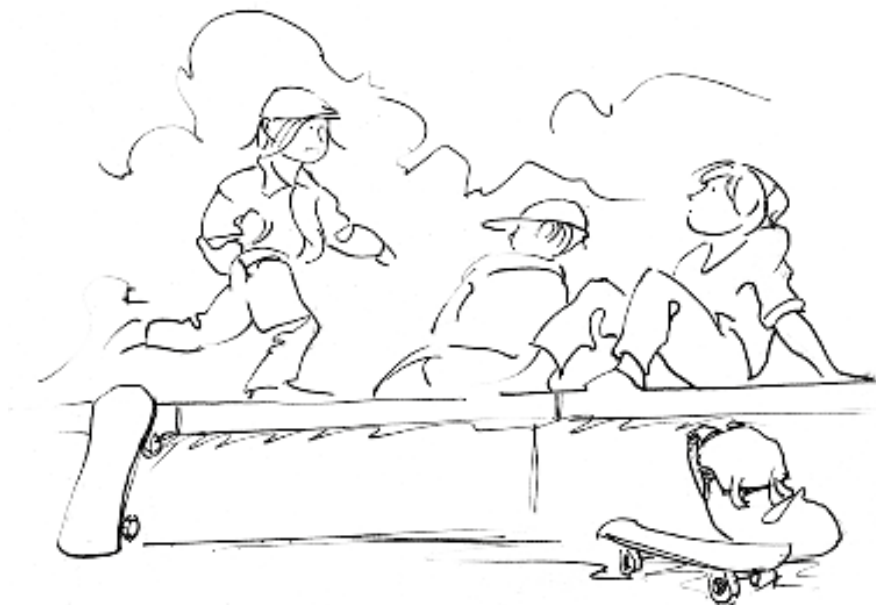
I den här handledningen använder vi oss av begreppet "sexuella övergrepp" som ett samlingsnamn på olika oönskade eller förbjudna sexuella handlingar, situationer och kränkningar. I avsnittet *De initioner och fakta om sexuella övergrepp* kan du läsa mer om vad vi inkluderar i begreppet.

Personalen önskar stöd

När vi tog fram handledningen träffade vi personal från olika skolverksamheter. Vi samtalade med lärare, speciallärare, fritidspersonal, rektorer, kuratorer och skolsköterskor. De vi träffade tyckte att det var angeläget att skolan pratar om sexuella övergrepp med elever men flera av dem upplevde att det var svårt. De betonas behovet av stöd, att ämnet lyfts i hela personalgruppen och att rektor och elevhälsovården är viktiga för att skapa ett klimat där de här frågorna ryms.

För att kunna prata med elever om sexuella övergrepp ville personalen:

- få stöd från skolans ledning och elevhälsovården
- ha ett klimat inom arbetsgruppen där frågor kring sexuella övergrepp är möjliga att tala om
- ha rutiner för agerande när skolan får veta eller misstänker att en elev är utsatt
- få mer kunskap om sexuella övergrepp
- få mer kunskap om hur ämnet kan tas upp med barn i olika åldrar

Rutiner och skolans värdegrund

Behovet av tydliga rutiner i verksamheten framkom i våra möten med skolans olika personalkategorier. Det handlade till exempel om rutiner för anmälningar till socialtjänsten, rutiner för att förebygga och agera vid sexuella trakasserier. Personalen betonade vikten av att det finns ett gemensamt förhållningssätt som avspeglas i skolans värdegrund och som kommuniceras till personal, elever och vårdnadshavare. Det skapar den trygghet som behövs för att kunna agera.

Sexualitet, samtycke och relationer

Skolverket betonar vikten av att ha fokus på det friska och positiva när du undervisar om hälsa i skolan. Det behöver vara en balans mellan ett risk- och friskperspektiv.

Kunskap om vad sexuella övergrepp är, vad barn kan göra om de skulle bli utsatta och vilken hjälp som finns att få om det skulle hända är en viktig del i den balansen.

Rektor har ett särskilt ansvar för undervisningen i sexualitet, samtycke och relationer. Kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer ska enligt läroplanerna främja elevernas hälsa och välbefinnande, stärka förmågan att göra medvetna och självständiga val, bidra till förståelse för egna och andras rättigheter, förmedla betydelsen av samtycke, omfatta kunskaper om maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck och utveckla elevernas kritiska förhållningssätt till framställningar av relationer och sexualitet i olika medier och sammanhang, bland annat i pornografi.

Kunskapsområdet ingår i flera kurs- och ämnesplaner. Det innebär att olika ämneslärare kan ge eleverna flera perspektiv på ämnet. Allt lärande gynnas av upprepning och variation, även undervisning om sexuella övergrepp. Därför är det bra om eleverna får möta temat ofta, och på olika sätt, under hela sin skolgång.

Handledningens olika avsnitt

Handledningen innehåller fyra avsnitt som kan läsas fristående från varandra. Till varje avsnitt hör ett arbetsblad för skolan personal. Det finns också länkar till dagsattprataom.se i varje avsnitt med tips på ytterligare information.

Handledningens olika avsnitt är:

- Integrera ämnet sexuella övergrepp i skolan
- Att bemöta och fråga
- Agera vid misstanke och upptäckt
- Definitioner och fakta om sexuella övergrepp

Sist i handledningen finns arbetsbladen som ger en beskrivning av hur skolor kan arbeta med handledningen. Det behövs inte några expertkunskaper om sexuella övergrepp för att starta arbetet med handledningen på en skola. Med stöd av arbetsblad och webbplatsen dagsattprataom.se kan personal i skolan få mer kunskap. I förlängningen gör det alla tryggare i att prata om sexuella övergrepp med skolans elever.

Integrera ämnet sexuella övergrepp i skolan

”Man borde ju ta upp det flera gånger. Kanske säga det första gången när man är väldigt liten men sen koppla tillbaka till det när man blir äldre.”¹

De barn och unga som Stiftelsen Allmänna Barnhuset har pratat med tycker att temat sexuella övergrepp ska tas upp i olika ämnen och i olika åldrar. Det finns flera ingångar till hur temat kan anpassas till elevernas ålder och mognad. Nedan ger vi några exempel.

Årskurs 1–6

Du kan hitta sätt att prata om sexuella övergrepp med yngre elever utan att det blir skrämmande. Du kan läsa om vad barn och unga tycker att vuxna kan lära små barn på webbplatsen under fliken [Vad säger jag till yngre barn](#)

Under grundskolans tidigare år är det bra att fokusera på att utveckla och stärka elevernas självkänsla, jämlika relationer och handlingskompetens i utsatta situationer. Yngre elever är mer mottagliga än äldre elever för vad vuxna tycker och säger. Samtidigt vet de mindre om sex än äldre elever.

De flesta sexuella övergrepp mot barn under 12 år sker genom att någon som de känner lurar, övertalar, tvingar, hotar eller på andra sätt förmår barnet att delta i sexuella handlingar eller situationer.

Barn behöver veta att alla bestämmer över sin egen kropp och att de har rätt att säga nej när något inte känns bra. Att lära yngre elever att värna om sin egen och andras integritet är viktig, dels för att förhindra kränkningar mellan jämnåriga men också för att förhindra sexuella övergrepp och andra former av barnmisshandel och utsatthet.

Skolans mål är bland annat att varje elev:

- kan göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter,
- respekterar andra människors egenvärde, samt deras kroppsliga och personliga integritet,
- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck

och kränkande behandling, samt medverkar till att hjälpa andra människor,

- kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen³

Årskurs 7–9 och gymnasiet

”Man kan diskutera mer med klass och i skolorna med eleverna och lärarna tillsammans, att barnen får säga sina tankar och vad de tycker och ja, hur de ser på övergrepp så här...”¹

» På webbplatsen under fliken [Vad är ett sexuellt övergrepp?](#) finns mer information om hur du kan prata om sexuella övergrepp med äldre elever.

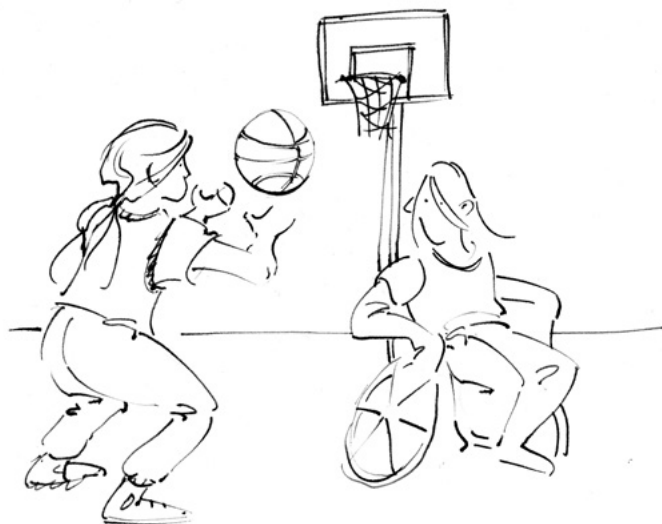
I grundskolans senare år och i gymnasiet har de allra flesta elever hört talas en hel del om sexuella övergrepp via nyheter, film och andra medier. Det är sällan anpassat för barn och unga. De allra flesta har också sett på porr, ibland grov sådan som skildrar våld, övergrepp och förnedring. Elever kan behöva kritiskt granska vad de tagit del av och prata med vuxna om frågor och funderingar som det väcker.

Det kan finnas stora individuella skillnader i en och samma klass vad det gäller kunskap och erfarenhet av sex, relationer och övergrepp. Det är fortfarande en viktig utgångspunkt att stärka och stimulera elevernas självkänsla, jämlika relationer och handlingskompetens i svåra situationer. Många unga känner sig osäkra på vad ett sexuellt övergrepp är. En utgångspunkt kan vara att höra vad elevernas tankar är och vilken kunskap de tagit del av. Genom att hitta olika sätt att ta upp temat i undervisningen kan skolan bidra till en mer saklig och nyanserad bild.

1. Citat från unga i dagsattprataom.se 3. Utdrag ur läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmen 2011, rev. 2016 och 2022.

Gymnasieskolans mål är bland annat att varje elev:

- kan göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter,
- respekterar andra människors egenvärde och integritet, samt deras kroppsliga och personliga integritet,
- tar avstånd från att människor utsätts för våld, förtryck, diskriminering och kränkande behandling samt medverkar till att hjälpa människor,
- kan samspela i möten med andra människor utifrån respekt för skillnader i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia,
- kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen⁴

CITAT FORSKARE:

*"Fördomar, negativa attityder och rädsla för det avvikande bland barn och bland vuxna, brist på kunskap om funktionsnedsättning och brist på kunskap om våld hos omgivningen, barn som har svårt att värja sig och ses som lätta byten, brist på information till barn, stress och utmattning hos personal och föräldrar, är alla möjliga faktorer som bidrar till ökad risk"*⁵

Grundsär- och gymnasiesärskolan

Elever i särskolan har samma rätt till information om sexuella övergrepp som andra barn. Det är dessutom vanligare att barn med funktionsnedsättning utsätts för våld och övergrepp än att andra barn gör det.

I grundsär- och gymnasiesärskolans läroplaner anges flera centrala områden som bör inbegripa även sexuella övergrepp. Livsfrågor som är betydelsefulla för eleven, grundläggande mänskliga rättigheter och barnets egna rättigheter är några exempel. Det anges också att skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse samt aktivt motverka tendenser till att någon utsätts för våld, förtryck, diskriminering och kränkande särbehandling.

- Kunskaps- och färdighetsmål kan behöva sättas individuellt
- Var tydlig!
- Repetera!
- Följ upp!
- Komplettera med verktyg för kognitivt stöd eller kommunikationsstöd som är särskilt utformade för samtal om våld och övergrepp

Teman att ta upp i elevundervisningen**CITAT FORSKARE:**

*"Vi kan se ett behov av en förändrad, moderniserad, sexualundervisning med fokus på relationer, ömsesidighet och respekt för att stärka barn och ungdomars sexuella integritet."*⁶

Det finns många sätt att direkt och indirekt arbeta med temat sexuella övergrepp i skolan. Det kan vara i samhällskunskap och svenska genom att prata om nyhetsrapportering, att läsa böcker kring temat och att skriva debattartiklar. Det kan göras i samband med att elever arbetar med teman som mänskliga rättigheter, integritet, värdegrundsarbete eller lag och rätt.

Sexuella övergrepp kan även integreras i andra uppdrag som skolan har, till exempel inom satsningar på stärkt digital kompetens och på att uppmärksamma de möjligheter och risker som en ökad digitalisering medför. Läs mer på skolverkets webbplats:

skolverket.se

I det följande kommer vi att ge exempel på hur temat sexuella övergrepp kan tas upp och integreras i olika ämnen och teman i undervisningen.

Medias rapportering

”Även när det står mycket om det i nyheterna så tycker jag inte att man pratar så speciellt mycket om det. Så även om det tar upp mediautrymme så är det den typen av mediautrymme som man inte diskuterar speciellt mycket ändå...”¹

Aktuella nyheter och samhällsdebatter om sexuella övergrepp kan vara en ingång för att ta upp flera av de olika teman som presenterats här. Barn och unga konfronteras med nyheter om sexuella övergrepp via internet, sociala medier, radio, TV, tidningar och löpsedlar. Den mesta informationen vänder sig inte direkt till barn och unga. Det gör att det finns risk för missförstånd och ryktesspridning när de själva ska tolka nyheterna.

”I media är det mest att det är hemskt, att det är läskigt, men de skriver ju ingen lösning på det hela, typ som att ”ifall detta händer så ska du söka hjälp.”¹

TIPS!

Nyhetsrapportering kan vara ett tema i sig. Arbeta med nyhetsrapportering utifrån olika frågeställningar och elevernas ålder, t.ex:

- På vilket sätt rapporterar media om händelsen?
- Vilka källor har tillförlitlig information?

Händelser i närmiljö och media kan väcka oro i elevgruppen och behöver då fångas upp av de vuxna i skolan. Ett sätt kan vara att arbeta med temat ”Samhällets insatser för barn och unga” se nedan. Läs också mer om hur du som lärare kan bidra till att barn och unga som är utsatta kan berätta, i avsnittet [Att bemöta och fråga](#).

[MIK för mig](#) är ett digitalt utbildningsmaterial i medie- och informationskunnighet (MIK) som finns på Medierådets webbplats. Här finns utbildningsmaterial som kan kopplas till läroplanen i ämnen som svenska, samhällskunskap och historia. I verktyget finns lektioner om bl.a. näthat, källkritik, sociala medier, vinklade budskap och anonymitet.

1. Citat från unga i dagsattprataom.se

Respekt och samtycke

Att prata med elever om respekt för egna och andras känslor kan göras på olika sätt. Du kan till exempel låta eleverna arbeta med samtycke och att säga ja eller nej. De flesta håller nog med om att det inte är ok att göra något mot en persons vilja. Men hur ska ett uteblivet Nej förstås? Om jag frågar och inte får svar, vad gäller då? Samtycke betyder att båda är överens och är med på att till exempel kramas, bli fotograferad eller ha sex. Det betyder att ett uteblivet Nej inte är detsamma som Ja. Barn och unga behöver lära sig att det krävs ett aktivt samtycke för sex.

Ibland kan det vara svårt att säga nej, både för barn, unga och vuxna, särskilt i skrämmande eller hotfulla sammanhang. Det kan exempelvis handla om grupptryck eller att känna sig i underläge i förhållande till åldersskillnad, status eller makt. Det kan också vara svårt att säga nej i situationer där det till en början finns ett samtycke men som utvecklas på ett oväntat eller obehagligt sätt.

Flicka, år 1 gymnasiet: "Jag var kär i en kille och ville ha sex med honom. Först kändes det bra men sen började han göra saker med mig som gjorde ont. Jag ville att han skulle sluta men vågade inte säga nej. Jag slutade tycka om honom efter det."

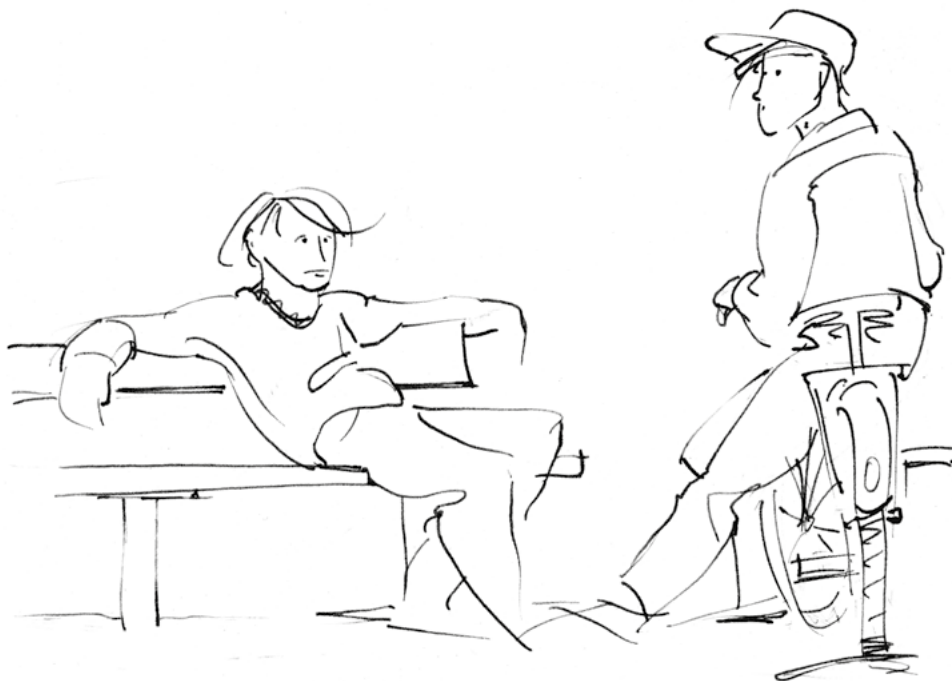
Pojke, år 2: "Det var tre stora killar i sexan som sa åt oss "kan ni dra ner brallorna och visa era snoppar?" Min kompis sa nej men jag sa ingenting. Då sa de "han vill ju" och så drog de ner mina byxor och skrattade".

Läs mer på webbplatsen under fliken
[Det är aldrig ditt fel](#)

TIPS!

Använd exempel som passar elevernas ålder och som tar avstamp i händelser som skulle kunna hända i skolan, på rasten, på nätet och i sociala medier. Temat kan då kopplas till handlingsberedskap i verkliga situationer. Eleverna kan exempelvis få en skrivuppgift utifrån rubrik, bild eller en inledande text att bygga vidare på.

Kroppen och integritet

Grundläggande teman i läroplanen är att utveckla och stärka elevers självkänsla, jämlika relationer och handlingskompetens för svåra situationer. Det handlar om värdefulla förmågor vid all typ av utsatthet och är därför även viktigt för att förebygga sexuella övergrepp.

De flesta som blir utsatta för sexuella övergrepp utsätts av någon de känner. Därför är det värdefullt att lära barn och unga att värna om sin integritet, att sätta gränser och visa hänsyn även i förhållande till människor de tycker om. Det minskar risken att de utsätter andra för kränkningar och stärker samtidigt beredskap för situationer när de själva eller jämnåriga blir utsatta.

En ingång är att prata om integritet utifrån vilka kroppsdelar som är privata. Genom att du som vuxen uttrycker dig öppet och konkret blir ämnet lättare att prata om. Det ökar också elevernas möjlighet att själva sätta ord på kroppsgränser och integritet. Temat kan även innefatta andra personliga gränser, som vad man

vill berätta om sig själv, om sina tankar och känslor. Elever med funktionsnedsättning kan ha ett särskilt behov av att diskutera kunskap om integritet utifrån sin livssituation. På grund av den hjälp de kan behöva av andra kan integritet och kroppsgränser vara svåra att upprätthålla.

Du som vuxen kan vara en viktig förebild genom att visa respekt för elevernas kroppsgränser.

Lärare, åk 3: "När jag lär känna en ny elev frågar jag hur hen brukar vilja ha det när hen blir ledsen eller upprörd. Jag säger att alla barn är olika... en del vill gå undan och vara själva en stund, andra vill ha en kram eller få prata med en vuxen... hur brukar du vilja göra?"

Rädda Barnen har tagit fram handboken [Stopp! Min kropp!](#) med tips och råd om hur man kan börja prata med barn i olika åldrar om sexualitet, kroppens privata områden och vad man får och inte får göra mot eller med andras kroppar.

TIPS!

Diskutera tillsammans i klassen eller fritidshemmet om att till exempel snippa, snopp, mun och rumpa är privata kroppsdelar. Prata om vad man får och inte får göra med och mot varandras kroppar. Om någon gör något mot ens kropp som man själv inte vill får man säga nej och berätta för en vuxen.

Hemligheter

Ett annat tema att ta upp med elever är "hemligheter". För många barn och unga som varit med om sexuella övergrepp förblir det en hemlighet.

Barn och unga som varit utsatta eller som fått ett förtroende om utsatthet behöver veta att de får berätta och vilka de kan vända sig till. Förutom att veta att det är okej att berätta för en jämnårig kan det vara bra att eleverna får exempel på vuxna som de kan berätta för. Det är bra om du som vuxen berättar att du också är en person som gärna vill lyssna och hjälpa till. Du kan läsa mer om varför det är svårt för barn att berätta i avsnittet *Definitioner och fakta om sexuella övergrepp*.

Med yngre elever kan du prata om att det finns hemligheter som känns bra och roliga men att det också finns hemligheter som kan kännas dåliga. Exempel på roliga hemligheter kan vara födelsedagspresenter eller överraskningar. Dåliga hemligheter kan vara när någon varit dum och sedan sagt att man inte får berätta det. Det kan också vara man själv som gjort något som är fel och det känns svårt att berätta. Sådana hemligheter kan ge ont i magen eller göra att man känner sig ledsen eller arg. Det är bra att betona att barn och unga inte måste berätta, men att det ofta är skönt att göra det.

Med äldre elever kan temat tas upp utifrån hur det känns att få förtroenden, hemligheter som kan kännas tunga att bära och vilka dilemman det ställer en inför. Det kan vara tufft att vara kompis och höra talas om övergrepp som ingen annan känner till och dessutom får veta att det är en hemlighet som inte får berättas.

Pojke, åk 9: "Jag vill att min kompis ska få hjälp men hon vill inte gå och prata med någon vuxen."

Rättigheter

*"Sexuella övergrepp finns inte med i böcker om barns rättigheter. Det borde de göra."*¹

När Barnkonventionen och mänskliga rättigheter tas upp i undervisningen har sexuella övergrepp en självklar plats som en rättighetsfråga bland andra. De sexuella rättigheterna är en del av de mänskliga rättigheterna. Genom att arbeta med sexuella övergrepp i samband med mänskliga rättigheter kan du underlätta för de elever som själva är eller har varit utsatta att delta i diskussionerna.

Några artiklar i Barnkonventionen är särskilt viktiga när det gäller barn och sexuella övergrepp: artikel 19 om skydd mot våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller andra som har hand om barnet; artikel 34 om skydd mot sexuella övergrepp och att utnyttjas i prostitution och pornografi; artikel 35 om skydd mot handel med barn; artikel 36 om alla former av utnyttjande och artikel 39 om rehabilitering och social återanpassning.

TIPS!

Arbeta med rättigheterna i Barnombudsmannens lättlästa version av barnkonventionen. Så här står det till exempel om artikel 19: Artikel 19 handlar om att skydda barn mot våld hemma. Länderna ska skydda barn mot föräldrar och andra vuxna som slår barnet, är elaka mot barnet, eller tar hand om barnet dåligt på något annat sätt. Det kan vara att föräldrarna missbrukar alkohol eller narkotika eller att föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt. barnombudsmannen.se

På myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF:s) webbplats finns material om ungas sexuella rättigheter, unga hbtq-personers hälsa och mycket mer. mucf.se

1. Citat från unga i dagsattprataom.se

Vad lagen säger

"Och då är det nog svårt för lärarna också att veta hur de ska prata om det. Asså, och de kanske inte heller vet var gränsen för ett övergrepp går, och då vet de inte hur de ska prata om det."

"De vet inte heller vad det är de ska säga om det."

"Vuxna måste också lära sig om det."¹

Både vuxna och barn kan vara osäkra på var gränsen går för sexuella övergrepp, och vad sexuella trakasserier innebär. Felaktigt beteende kan både barn och vuxna försöka bortförklara med att "det var bara på skoj" eller att "hen försöker nog bara visa att hen gillar dig". Om eleverna får kunskap om var gränsen går lär de sig känna igen sexuella övergrepp och risksituationer vilket kan öka deras möjligheter att sätta stopp och säga nej. Att det till exempel inte är okej att tjata sig till sexuella handlingar eller att tycka att någon ska ställa upp på sex för att vara schysst.

Kunskap om var gränsen går ökar även elevernas medvetande om att inte själva skrämra eller göra andra illa. Händelser som barn och unga känner igen från sin vardag kan användas i diskussioner som ett sätt att ta upp teman om samhällets normer och värderingar samt om lagstiftning. Regelverk och riktlinjer i skolan kan vara en bra utgångspunkt.

TIPS!

Ta upp generella teman, undvik att använda elever eller händelser i den egna verksamheten som exempel. Anpassat till elevers ålder kan det till exempel vara aktuellt att arbeta kring vad lagen säger om att:

- skicka filmer och bilder som innehåller sex eller avklädda personer
- säga eller skriva exempelvis hora, fitta eller bög till en annan person? Är det någon skillnad om det är på skämt eller allvar?
- att ta någon på bröst, snopp, snippa, rumpa? Är det någon skillnad om det är på skämt eller på allvar?

En annan bra utgångspunkt är vad som är förbjudet att göra mot barn. Genom att arbeta med olika brott mot barn som vuxna och äldre kan dömas för, sätts sexuella övergrepp in i sitt sammanhang. Fokus blir på barns rätt och äldres ansvar, vilket gör det självklart att prata lika konkret om förbjudna sexuella beröringar eller bilder som till exempel att prata om att det är förbjudet att slå barn.

TIPS!

Du kan låta eleverna diskutera och arbeta med olika konkreta saker som är förbjudet att göra mot barn och unga. Ta upp att ingen får hota, tvinga eller lura barn med pengar eller saker, för att få barn att gå med på sådant som är olagligt.

Webbplatserna dagsattprataom.se och umo.se kan användas av äldre elever för att själva söka information om vad som är olagligt och inte okej.

Brottsoffermyndigheten har tagit fram webbplatsen jagvillveta.se med tips och råd om hur vuxna kan prata med barn i olika åldrar om barns rättigheter när de utsatts för brott.

På Statens Medieråds webbplats statensmedierad.se finns bl.a. en juridikserie om lagens gränser på nätet, metodmaterial för lärare och filmer om unga som varit med om näthat.

I handledningens avsnitt *Definitioner och fakta om sexuella övergrepp* finns även en kortfattad information för skolpersonal med exempel på vad lagen säger.

» Läs också fler tips från barn och unga på webbplatsen under fliken [Olika sexualbrott](#)

1. Citat från unga i dagsattprataom.se

Samhällets insatser

Flera av de teman som tagits upp här kan kopplas ihop med att belysa hur olika samhällsfunktioner och myndigheter arbetar till skydd och stöd för barn och unga. Rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården har alla ansvar och insatser att erbjuda för barn och unga som har utsatts eller har utsatt andra för sexuella övergrepp. På många platser i Sverige finns det Barnahus. Där samverkar olika myndigheter när det misstänks att barn eller unga blivit utsatta för brott. Här finns ofta informationsmaterial som är åldersanpassade. Många myndigheter har information på lättläst svenska eller anpassad för barn i olika åldrar som kan vara till hjälp i undervisningen.

TIPS!

Frågor för eleverna att arbeta med kan vara:

- Vad innebär anmälningsplikten?
- Vad är ett Barnahus?
- På vilka sätt kan samhället ge skydd och stöd till en person som varit utsatt?

Läs mer på webbplatsen under fliken

[Få hjälp](#)

Alla barn och unga, oavsett ålder, behöver få veta att de alltid kan prata med vuxna om svåra händelser. Bra exempel att ge eleverna är: föräldrar, lärare, skolsköterska, kurator eller någon annan vuxen som barnet känner förtroende för. Barn och unga kan även ta kontakt med vuxna anonymt. Bris är ett sådant exempel. Det är viktig information både för den som är utsatt men även för den som fått ett förtroende av en kompis.

TIPS!

Eleverna kan få i uppgift att undersöka vilka stödfunktioner som finns för barn och unga i samhället. På webbplatsen finns information till barn och unga samt korta filmer som du som vuxen kan välja att använda i din egen förberedelse eller i elevundervisningen. För yngre elever finns också Rädda Barnens material med tips: Stopp min kropp!

Läs mer på webbplatsen under fliken

[Få hjälp](#)

Undersök vart barn och unga på er ort kan vända sig för stöd. Förutom vuxna och jämnåriga som barnet känner går det också att vända sig till:

Bris tel nr

Lokala BUP tel nr

Socialtjänsten tel.nr

Barnahus tel.nr

Polisen tel nr

Ungdoms- och tjejjourer

I avsnittet *Agera vid misstanke och upptäckt* kan du bland annat läsa om skolans skyldighet att göra en anmälan till socialtjänsten.

Att bemöta och fråga

Våga se!

Våldtäkt, sexuellt tvång och sexuellt ofredande är exempel på sexualbrott. Dessa brott sker även i skolmiljön och det är viktigt att alla vuxna som arbetar i skolan vågar se och uppmärksamma när det händer. Det kan vara en eller flera elever som utsätter andra, men förövaren kan också vara en av de vuxna på skolan. Oavsett vem som är förövare innebär sexualbrott i skolan en allvarlig situation.

Det är även viktigt att synliggöra och sätta stopp för sexuella trakasserier som sker i elevernas vardag. Det kan handla om att en elev utsätter andra genom att tafsas eller hålla fast. Det kan också handla om en elev som tar bilder i smyg och sprider dem via sociala medier. Både äldre och yngre elever kan använda sexuella uttryck för att förolämpa varandra.

✶ TÄNK PÅ!

När barn leker sexuella lekar behöver vuxna vara uppmärksamma på att inget barn blir utsatt eller tvingat till något som inte känns okej. Vuxna i skolan ska aldrig använda bortförklaringar av typen, "det var bara ett skämt" eller "hen är säkert förälskad i dig". Vuxna behöver också tänka på att inte bara den elev som är utsatt påverkas. Den som utsätter, de som ser på eller vet om att det händer behöver också få höra från en vuxen vad som gäller.

I det här avsnittet tar vi upp vad som kan vara bra att tänka på i bemötandet när personal i skolan misstänker eller får kännedom om sexuella övergrepp. Det kan gälla övergrepp som ägt rum i eller utanför skolan och har koppling till elever som går i skolan.

➤ Läs mer på webbplatsen under fliken [Vem gör vad](#) om hur olika aktörer arbetar.

CITAT PSYKOLOG:

*"Det är ju svåra ämnen. Men alltså det är ju ungdomarna som lärt mig att jag måste, det kan jag lugnt säga. När jag började träffa det första ungdomarna så satt jag där och tänkte: hur ska jag göra det här? Jag fattade ju att något sådant förekom, men jag höll på att slå knut på mig själv för att ställa frågan utan att ställa den. När man väl fått i gång samtalet och kunnat börja prata med en ung person då kan jag fråga: hur skulle ja ha sagt då? Och alla säger konsekvent – Men fråga mig bara!"*⁷

Våga fråga!

De flesta barn och unga som utsatts för någon form av sexuellt övergrepp berättar om det för någon. Det är mycket vanligare att berätta för en jämnårig än för en vuxen. Men det är också många som inte berättar för någon utan håller det för sig själva. Därför är det viktigt att vara uppmärksam på det som kan vara tecken på att någon är utsatt och våga fråga.

Det syns inte alltid på utsidan att en elev far illa eller har varit med om övergrepp. Barn som utsatts för övergrepp kan vara ledsna, arga eller rädda men dölja det för omgivningen. En del barn har få eller inga symptom alls. Andra barn och unga visar tydligt att de mår dåligt. Barn kan fara illa av många olika orsaker och signalerna kan vara de samma. Det kan handla om sexuella övergrepp, om fysisk misshandel, om vanvård eller omsorgsbrist. Det kan handla om mobbning i skolan eller om oro för någon i familjen som är sjuk eller missbrukar.

✶ TÄNK PÅ!

Även elever som inte tillhör någon riskgrupp och presterar bra i skolan kan leva i utsatthet. Ställ öppna frågor och förutsätt inte att allt är väl!

Något att vara uppmärksam på är när du märker att en elev har förändrats i sitt beteende och blivit mer tyst och inåtvänd eller utåtagerande och orolig. Finns det oro för en elev behöver vuxna alltid fråga hur eleven har det.

Du kan t.ex. säga:

- Jag har sett att du ser ledsen ut, hur är det?
- Hur mår du?
- Hur trivs du i skolan?
- Hur trivs du hemma?
- Är det något speciellt som oroar dig just nu?
- Är du orolig för någon i din familj?
- Är det någon som har gjort dig illa?

Barn och unga tycker att vuxna ska fråga vid flera olika tillfällen och inte bara en gång. Dels visar det att den vuxne verkligen bryr sig. Dels ger det möjlighet för barnet/den unge att välja ett bra tillfälle att berätta och förbereda sig på hur hen vill berätta. Ibland svarar barn och unga att allt är bra, även om det inte är så. Vill inte eleven prata så kan du säga:

– Jag kommer fråga dig igen, eftersom jag verkligen undrar hur du har det.

✶ TÄNK PÅ!

Barn har ingen skyldighet att berätta, men de behöver få chansen.

”Man kanske måste fråga fem gånger, men egentligen vill man inget hellre än att prata om det. Man vill ju inte vara jobbig och så, men frågar någon många gånger så vet man att de verkligen menar det. Och säg inte ”Du får säga till om du vill prata om det.” För man säger inte till. Jag har aldrig gjort det, även om jag har velat”.⁸

När skolan behöver ta upp oro kring en elev med vårdnadshavare är det bra att först ha samtalat med eleven om det. Du kan säga:
– Jag behöver prata med dina föräldrar om det här. Vad tycker du om det?

Att en elev reagerar negativt på att du behöver kontakta hens vårdnadshavare är något att stanna upp inför. Be eleven berätta varför hen inte vill att föräldrarna ska veta. En vanlig förklaring är förstås att eleven tycker att det är pinsamt att prata med föräldrarna om det som hänt. Många skäms eller känner skuld för det som hänt. Andra är rädda att inte bli trodda eller vill inte göra föräldrarna ledsna. Ibland kan bakgrunden vara dåliga relationer mellan föräldrar och barn, eller att det finns hot, våld och övergrepp i familjen. Eleven kan riskera att fara illa om det som hänt kommer fram. Rådgör med elevhälsoteam eller socialtjänsten om du är osäker.

» Läs mer på webbplatsen under fliken
Vem kan utsättas och vem utsätter?

Om du behöver ta reda på mer

När personal i skolan får veta att en elev varit med om sexuella övergrepp kan de första uppgifterna som kommer fram vara vaga eller fragmentariska. Då kan skolan behöva mer information för att kunna bedöma hur skolan ska agera. Om det är en situation där utredning redan pågår handlar det om att lyssna och stödja en elev. Är det första gången eleven berättar för en vuxen behöver skolan agera så att eleven får hjälp. Det kan du läsa mer om i avsnittet *Agera vid misstanke och upptäckt*.

Är det inte eleven själv som berättar så kan uppgiften komma från en kompis som inte vet exakt vad som har hänt. Den vuxne kan också ha hört ett samtal mellan två elever. Det är aldrig bra att pressa eller tvinga en elev att berätta vad som hänt. Behåll lugnet och återkom istället till eleven vid fler tillfällen. Visa att du bryr dig om eleven och vill hjälpa. Använd öppna frågor så att hen får berätta så fritt som möjligt. Om du som vuxen behöver ställa konkreta frågor för att förstå vad som hänt är det bra att använda samma ord som eleven använder eller ord som används i olika informationsmaterial för barn och unga.

Du kan t.ex. fråga:

- Jag hörde att ni pratade om en bild, vad var det för bild?
- Jag har förstått att du är upprörd över något som hänt, berätta om det?
- Vad är det som har hänt?
- Hur mår du nu?
- Är det okej om jag frågar? (och så det du vill fråga)

Ta det lugnt och visa respekt

En berättelse om ett övergrepp är ett stort förtroende. Att ta emot en berättelse på ett bra sätt innebär att lyssna utan att ifrågasätta, även om berättelsen är svår att förstå. Känner sig eleven misstrodd finns en risk att hen inte berättar någon mer gång.

Bekräfta att det som eleven utsatts för är fel/olagligt och att det inte är den som blivit utsatt som gjort fel. Förmedla att det är modigt att berätta. Det är viktigt att du tar emot berättelsen på ett lugnt och respekt-

fullt sätt. Barn och unga beskriver att det är jobbigt att berätta för vuxna som blir arga eller upprörda. Berätta för eleven att det som hänt är vuxnas ansvar. Behåll dina rädslor och farhågor för dig själv.

Barn och unga som blivit utsatta för övergrepp har i efterhand berättat att det känt sig svikna av vuxna som inte tagit dem på allvar när de berättat. Ett sätt att ta en elev på allvar är att göra en anmälan. Du kan säga: – *Vi gör alltid en orosanmälan när vi är oroliga för en elev. Det gör vi för att eleven ska få hjälp.*

Läs mer på webbplatsen under fliken [När ett barn berättar](#) om att bemöta barn och unga som berättar om utsatthet.

När en jämnårig får veta

För många barn och unga som varit utsatta för sexuella övergrepp är det lättast att berätta för en jämnårig kompis, en nära vän. Därför har Stiftelsen Allmänna Barnhuset tagit fram information på webbplatsen som riktar sig särskilt till barn och unga som får ta emot en berättelse från en jämnårig. Informationen handlar om vad ett sexuellt övergrepp kan vara, att en kompis är viktig och kan ge mycket stöd till den som blivit utsatt men att det också är viktigt att slå larm till vuxna.

Om du blir kontaktad av en elev som berättar om en utsatt kompis, eller som kommer tillsammans med den som blivit utsatt är det viktigt att ge stöd och be-röm till den som hjälper sin kompis att berätta och att ta det som sägs på allvar.

» Läs mer på webbplatsen under fliken [Om en kompis har varit utsatt](#)

När övergrepp sker i skola och närmiljö

När det sker sexuella övergrepp i närmiljön behöver elever också få information precis som personal och föräldrar. Vuxna kan vara rädda att skapa onödig oro hos barn genom att prata om vad som hänt. Men information sprids ofta till barn och unga ändå och finns inte vuxna där och förklarar blir de utelämnade till rykten eller vad jämnåriga och syskon berättar.

Vid händelser som berör skolan och närmiljön är det värdefullt att skolans ledning samråder med polis och socialtjänst och efter det beslutar vilken information som ska lämnas ut till eleverna. När vuxna finns till hands och tar emot elevers frågor ökar chansen att missförstånd och rykten kan redas ut.

Det är bra att ta reda på vad barnen själva har hört och uppfattat om händelsen. Barn och unga behöver förklaringar och fakta anpassad till deras ålder och mognad. Informationen behöver hålla sig till vad de vill veta och inte var för krånglig. Barn behöver också veta vart de kan vända sig om de har fler frågor eller om de behöver stöd.

✚ TÄNK PÅ!

Berätta att det som hänt är vuxnas ansvar. Behåll dina rädslor och farhågor för dig själv. Alla barn och unga, oavsett ålder, behöver få veta att de alltid får prata med vuxna om svåra händelser.

Ibland kan eleverna själva, genom sitt sätt att ställa frågor eller prata om ämnet, spä på rykten och skrämma andra. Det kan stoppas genom att vuxna agerar motpol och styr samtalet. Pedagoger och elevhälsovården kan gärna samarbeta och dela på ansvaret för att fånga upp frågor och händelser i klassrummet och efter lektionen. Förbered lektionen tillsammans och var överens om hur information till barnen ska se ut, både vad det gäller innehåll och omfattning.

CHECKLISTA

- ✓ Fråga vad eleverna själva hört om händelserna
- ✓ Ta hjälp av andra vuxna på skolan
- ✓ Förmedla till eleverna att det är ovanliga händelser
- ✓ Informera eleverna om att du gärna vill lyssna och hjälpa till

Till elever i grundskolans tidigare år, är det viktigt att förmedla att den här typen av händelser är något som de flesta barn aldrig är med om. Läs mer på webbplatsen under fliken [Vad säger jag](#)

Med äldre elever kan du prata mer nyanserat om förekomst. Även om de själva inte varit utsatta kan de flesta relatera till utsatthet i form av kränkningar och trakasserier då det förekommer både i skolmiljö, bland kompisar och på nätet.

Elevhälsovården

Elevhälsovården är en viktig resurs i skolan, både i det vardagliga hälsofrämjande arbetet och när ett sexuellt övergrepp har skett. Elevhälsan har möjlighet att erbjuda enskilda samtal med elever och har starkare tystnadsplikt än övrig personal vilket kan vara viktigt för elever som vill prata om svåra saker.

✶ TÄNK PÅ!

En elev som vill berätta något under sekretess har rätt att veta att du måste bryta tystnadsplikten och anmäla till socialtjänsten om det finns oro för att eleven far illa.

Elevhälsovården arbetar förebyggande för att främja elevernas lärande, utveckling och hälsa. De kan ha ett särskilt fokus på att fånga upp händelser i skolan som kränkningar, ryktesspridning eller svåra frågor som eleverna bär på.

Elevhälsovården kan genom sin roll få en överblick av vilka normer som råder i skolmiljön, om det finns sexuella trakasserier mot elever i skolan eller på nätet eller att sex- och samlevnadsundervisningen upplevs ensidig eller otillräcklig. Det är viktigt att föra detta vidare, på ett för eleverna schysst sätt, till rektor och övrig personal.

I det hälsofrämjande arbetet ingår också att informera vårdnadshavare om elevens psykiska, fysiska och känslomässiga utveckling. Elevhälsovården kan stödja en elev som önskar berätta om övergrepp eller utsatthet för sina föräldrar, men som inte vet hur. Både elever och föräldrar kan behöva vägledning vart de kan vända sig för att få fortsatt stöd och hjälp. Vid behov kan elevhälsan skriva remiss till lämplig vårdgivare.

» Läs mer på webbplatsen under flikarna [Exempel efter anmälan](#), [Få hjälp](#) och [Hur kan man må](#)

TIPS!

Det är bra om det hos elevhälsan finns lättillgänglig information om vart elever kan vända sig vid olika bekymmer, t. ex. BUP, ungdomsmottagningar, lokala eller nationella stödföreningar vid psykisk ohälsa, övergrepp och andra händelser och situationer. Det är bra att det framgår vilka det går att kontakta anonymt.

- Kompismaterialet
- Dags-att-prata-om-affisch
- Kollpasoc.se
- Umo.se
- Frågachans.se
- Bris
- jagvillveta.se
- Lokala BUP
- Lokala socialtjänsten

Agera vid misstanke och upptäckt

Barn och unga vill att vuxna lägger sig i

Skolans personal kan på olika sätt få kännedom eller misstanke om att en elev blivit utsatt för sexuella övergrepp. Att ta emot en sådan berättelse eller att få vetskap om vad som hänt, berör och väcker känslor. Men skolan, eller du som personal, står inte ensam med ansvaret. Socialtjänst, polis och hälso- och sjukvård, har olika roller och ansvarsområden. Det är viktigt att skolan slår larm så att den som är utsatt får det skydd och det stöd den behöver.

Barn och unga som har varit utsatta och försökt signalera till vuxna kan vara kritiska till hur vuxna reagerat. De beskriver vuxna som har varit frånvarande, ointresserade och inte tagit sitt ansvar. Barn och unga vill att vuxna ska vara närvarande och hjälpa dem att hantera svåra situationer.

Det är vuxnas ansvar att ingripa vid mobbning, våld och sexuella övergrepp. Vuxna som finns där barn och unga finns måste agera när de ser eller hör om något som inte är okej. Om skolan har en tydlig policy som både elever och personal känner till är det lättare för vuxna att reagera konsekvent. Det är också viktigt för att på längre sikt kunna förebygga alla former av sexuella övergrepp.

Anmälan till socialtjänsten

All personal på skolan har anmälningsskyldighet. Detta innebär att personalen är skyldiga att genast anmäla till socialtjänsten om de i sitt arbete får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. När anmälningsskyldighet föreligger, hindrar inte den sekretess som ofta gäller i verksamhet som rör barn, att uppgift om barnet lämnas till socialnämnden.

När det råder osäkerhet kring om en anmälan ska göras kan personalen/skolan rådgöra med socialtjänsten utan att barnets identitet avslöjas. Den som har gjort anmälan har också en skyldighet att, på socialtjänstens begäran, lämna ut uppgifter som socialtjänsten kan behöva i en inledd utredning om ett barns behov av stöd eller skydd.

Det är bra om personal på skolan som tagit emot elevens berättelse kan vara ett stöd för eleven när anmä-

lan görs. Eleven kan vara rädd att vuxna ska bli arga eller att inte bli trodd av socialtjänst och polis. Den som anmält kan kallas till ett möte med socialtjänst, barn och förälder. Huvudregeln är att socialnämnden får underrätta den som har gjort anmälan om att en utredning har inletts, inte har inletts eller redan pågår.

★ TÄNK PÅ!

Skyldigheten att anmäla går inte att överlåta till någon annan utan är ett personligt ansvar. Det innebär att överordnade personer som till exempel rektor inte kan ta över övrig personals anmälningsskyldighet eller förbjuda någon att göra en anmälan. Det räcker med en misstanke för att anmäla. Det är socialtjänstens roll att utreda hur barnet har det och om det finns något skydds- eller hjälpbehov. Om det framkommer nya uppgifter eller om missförhållanden kvarstår efter att en anmälan är gjord behöver skolan göra en ny anmälan till socialtjänsten.

Att fara illa

Det är svårt att definiera exakt vad det betyder att ett barn "far illa". Begreppet rymmer alla former av övergrepp och försummelse som skadar eller riskerar att skada barnets hälsa och utveckling. Det inkluderar till exempel barn som har ett självdestruktivt beteende, utsätts för hot, våld, sexuella övergrepp och barn som bevittnar våld. Det kan även handla om elever med stora problem i skolsituationen som kan vara en följd av en social situation.

Om du är osäker kan du alltid konsultera socialtjänsten utan att avslöja elevens identitet.

Om ett barn utsätts av andra, utanför familjen, och det finns oro eller vetskap att föräldrarna inte hjälper och skyddar barnet är det också skäl att anmäla till socialtjänsten. Professionella låter alltför ofta bli att anmäla, ibland på grund av fördomar och bristande kunskap om socialtjänstens arbete. Det underlättar om skolan har ett etablerat samarbete med socialtjänsten och är trygg med hur en anmälan går till och vad som händer sen.

Kontakt med föräldrar/vårdnadshavare

Om det kommer till skolans kännedom att en elev har blivit utsatt för någon form av sexuellt övergrepp är det naturligt att kontakta och samverka med elevens vårdnadshavare.

När en anmälan görs till socialtjänsten finns ingen skyldighet att informera vårdnadshavarna men det underlättar ofta den fortsatta kontakten med familjen. Vårdnadshavarna har rätt att få veta varifrån anmälan är gjord och socialtjänsten kommer att berätta det.

Det kan finnas situationer när personal är osäkra på om och hur vårdnadshavare ska kontaktas och informeras om anmälan, till exempel vid misstanke om övergrepp i familjen eller att föräldrar inte skyddar sitt barn.

Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter kan det i vissa undantagsfall gälla sekretess mot vårdnadshavaren. Till exempel om barnet kan skadas allvarligt psykiskt eller fysiskt om uppgiften lämnas till vårdnadshavaren. Rådgör alltid med socialtjänst eller polis vid osäkerhet om föräldrar/vårdnadshavare ska kontaktas.

SOCIALSTYRELSEN:

”Om någon av föräldrarna eller nära anhörig är misstänkt för övergrepp eller misshandel kan det vara olämpligt att underrätta föräldrarna om att en anmälan till socialtjänsten eller polisen har gjorts. Socialtjänsten eller polisen kan ge vägledning och stöd om den anmälningsskyldige ska informera föräldrarna eller inte.”⁹

» Läs mer på webbplatsen under fliken [Anmälan våld mot barn](#)

Polisanmälan

Skolans personal har ingen särskild skyldighet att göra en polisanmälan men det kan finnas situationer när skolan ändå gör det. Det kan till exempel gälla grova brott, akuta situationer eller när det finns misstanke

om att en vårdnadshavare begått brott mot barnet. Som nämnts ovan så kan det då finnas omständigheter när sekretess gäller till skydd för barn i relation till vårdnadshavaren.

SOCIALSTYRELSEN:

”En polisanmälan innebär inte att barnet får stöd och skydd på alla sätt i sin situation, det är fortfarande anmälan till socialtjänsten och arbete i samverkan mellan olika aktörer som ska säkerställa det.”¹⁰

Skolans arbete mot kränkande behandling

Skolans huvudman ska se till att det varje år upprättas en plan med översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever. Planen ska upprättas, följas och ses över under medverkan av verksamhetens elever.

Varje skola ska ha riktlinjer och rutiner för att förhindra trakasserier och sexuella trakasserier. Dessa ska kontinuerligt följas upp och utvärderas.

Om ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för trakasserier eller sexuella trakasserier ska personalen anmäla detta till rektor som i sin tur ska anmäla det till skolans huvudman. Den som är utbildningsansordnare är skyldig att utreda omständigheterna och, då det är aktuellt, vidta åtgärder för att förhindra att det händer igen.

TÄNK PÅ!

Barn och unga som får höra ”jag förstår att det var otrevligt, men försök att inte bry dig om det” kan tolka det som att vuxna inte tycker att händelsen är ett övergrepp. Du som vuxen behöver vara tydlig, både mot den som har utsatt någon och den som har blivit utsatt, med att den här typen av sexuella övergrepp är oacceptabla och ska tas på allvar.

Läs mer om skolans skyldigheter i bl.a.

- Skollagen 6 kap .8 §
- Skollagen 6 kap 10 §
- Diskrimineringslagen 3 kap 18 §
- Diskrimineringslagen 2 kap 7 §

Det är viktigt att uppmärksamma om det som skett också är ett sexualbrott som behöver utredas av polisen. Oavsett vilken brottsrubricering som är aktuell kan det finnas skäl att göra en anmälan till socialtjänsten (föregående sida).

Skolans roll efter att ett övergrepp avslöjats

För många barn och unga är skolan en fast punkt när det händer svåra saker i livet. Det allra viktigaste stödet för en elev kan vara att få återgå till skolan och vardagen där. Eleven har rätt att få veta vilka på skolan som känner till vad som hänt. Det kan vara en trygghet för eleven att vuxna vet. Läraren kan säga: *– Jag vill bara säga att jag vet vad som hänt.*

Skolan kan hjälpa eleven att värna om sin integritet genom att begränsa vilka i verksamheten som bör känna till situationen. Det bör göras i samråd med eleven och vårdnadshavarna. Yngre elever och elever med funktionsnedsättning kan behöva mer hjälp att skydda sin integritet då de kan ha svårt att avgöra hur deras berättelse tas emot och sprids bland jämnåriga och vuxna.

När sexuella övergrepp sker i skolan medför det ett ansvar för verksamheten och det kan behövas hjälp från skolans huvudman, elevhälsa och andra aktörer. Sedan behöver skolan möjliggöra att den utsatta eleven på ett tryggt sätt kan fortsätta komma till skolan. Den som utsatts ska aldrig behöva flytta på sig.

Att skapa förutsättningar för en trygg vardag i skolan

★ TÄNK PÅ!

Alla utsatta barn behöver stöd men alla behöver inte behandling!

Skolan har alltid ett ansvar för att skapa de bästa förutsättningarna för den enskilde eleven. Det är viktigt att lärare, tillsammans med elevhälsosvården, beaktar elevens eventuella behov av anpassningar i skolarbetet. Elever som har varit med om svåra händelser, som till exempel sexuella övergrepp, kan under en period behöva extra stöd eller anpassningar. Behoven är individuella och kan se olika ut. Samma elev kan ha olika behov av stöd över tid. Därför kan bedömningar om åtgärder och anpassningar behöva göras vid mer än ett tillfälle. En bra och naturlig ingång till samtal är att fråga om hur eleven mår och hur hen upplever att situationen påverkar skolarbetet. Utgå ifrån hur ni brukar göra i andra sammanhang då elever behöver extra stöd. I samtalet kan du till exempel säga: *– Jag känner till vad som har hänt. Hur är det för dig att komma till skolan nu?*

Alla barn och unga som varit med om svåra händelser behöver inte prata med en psykolog eller kurator, men det är viktigt att det finns vuxna som eleven kan prata med. Alla vuxna som arbetar med barn och unga kan lyssna och stötta och det är bra om skolan kan erbjuda stöd i elevens vardag. Det är vårdnadshavarnas ansvar att eleven får kontakt med hälso- och sjukvård eller tillgång till behandling som kan behövas efter ett sexuellt övergrepp. Elevhälsan kan hjälpa till med en remiss. Om vårdnadshavarna inte vill eller förmår att söka hjälp och stöd för sitt barn kan det vara skäl till att göra en ny anmälan till socialtjänsten.

» Läs mer på webbplatsen under fliken [Att vara ett stöd](#)

Definitioner och fakta om sexuella övergrepp

Här har vi samlat en del kunskap som rör sexuella övergrepp som kan vara bra att känna till för dig som arbetar i skolan. Det är ingen uttömmande beskrivning av ämnesområdet eller av alla sexualbrott. För den som är intresserad och vill läsa mer finns referenser och lästips i slutet.

Sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande av barn

Alla människor har rätt till sin egen kropp. En grundläggande princip är att ingen får tvinga någon annan till sexuella handlingar. En annan grundläggande princip är att barn har särskilda rättigheter. Det gäller även när det kommer till sexuella övergrepp. Barn behöver mer skydd än vuxna. Enligt barnkonventionen och vår lagstiftning är alla under 18 år barn.

FN:s barnrättskommitté har en vid definition av vad som är sexuella övergrepp eller sexuellt utnyttjande av barn:

- a)** att förmå eller tvinga ett barn att delta i någon olaglig eller psykiskt skadlig sexuell aktivitet
- b)** att använda sig av barn för kommersiellt sexuellt utnyttjande
- c)** att använda sig av barn för framställning av ljudinspelningar eller bilder av sexuella övergrepp på barn
- d)** barnprostitution, sexuellt slaveri, sexuellt utnyttjande i samband med resor och turism, trafficking (inom och mellan länder) och handel med barn för sexuella ändamål och tvångsäktenskap. Många barn görs till offer för sexuella handlingar som inte åtföljs av fysiskt tvång men som ändå är psykiskt påträngande, exploaterande och traumatiska.¹¹

Sexuella övergrepp mot barn kan se ut på många olika sätt. När små barn blir utsatta eller när övergrepp sker genom överfall, grova hot eller våld, förstår de allra flesta att det är fel. Det är också sådana övergrepp som ofta får störst utrymme i media och samhällsdebatten. Men sexuella övergrepp kan även se ut på andra sätt. Barn och unga kan också luras, lockas och

manipuleras till att gå med på sex. Eftersom de inte alltid förstår eller tycker att de utsatts för övergrepp är det viktigt att omgivningen reagerar.

Vilka former av sexuella övergrepp som betraktas som brott varierar över tid och i olika länder. I Sverige har lagstiftningen ändrats, i takt med att värderingar och samhällets syn på övergrepp förändras. Exakt var gränsen för ett övergrepp går är inte alltid lätt att avgöra i praktiken.

Barn och unga lägger ofta extra mycket skuld på sig själva när de själva tagit initiativ till en kontakt, eller när de inte aktivt sagt nej. Då förstår de kanske inte att de varit utsatta för något som är brottsligt.

Exempel på sexuella övergrepp:

Tova, 12 år, är kär i sin vuxna fotbollstränare. Han har tagit kontakt med henne på sociala medier, han är kul att prata med och samtidigt bryr han sig om hur hon mår och säger att hon är fin. Hon går hem till honom ibland. Då händer det att de har sex.

Arvid, 8 år, är på väg hem genom parken när en främmande man kommer fram och pratar med honom. Mannen visar sin snopp och ber Arvid att ta på den. Arvid gör som han säger.

Jasmin, 15 år, är på fest och blir full. Hon somnar på en soffa och vaknar av att en klasskamrat knäppt upp hennes byxor och tar henne på bröstet. Hon blir väldigt rädd och kommer sig först inte för att säga eller göra någonting. Men sedan ber hon honom att sluta. Han slutar inte när hon säger åt honom att låta bli, men han går därifrån när andra kommer in i rummet.

11. Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), *Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 12

Pierre, 13 år, sover över hos en vuxen granne när föräldrarna är bortresta. De pratar om hur det är att bli vuxen, om sex och relationer. Pierre tycker det är bra att få ställa frågor och att prata om att han är osäker på att göra fel med tjejer. Grannen erbjuder sig att lära honom hur han gör, hon klär av honom och sig själv och de har sex.

Amanda, 17 år, blir ibland tafsad på av två killar i hennes skola. När de passerar henne i korridoren låtsas de "tränga sig" förbi, skrattar och tar henne på rumpen eller underlivet.

I handledningen använder vi begreppet "sexuella övergrepp" som ett samlingsnamn på olika oönskade eller förbjudna sexuella handlingar, situationer och kränkningar utan att på varje ställe definiera vilket brott det handlar om och var gränsen går.

Du som arbetar i skolan behöver inte ha detaljerade kunskaper om sexuella övergrepp men det kan vara bra att känna till att de kan ske på olika sätt. Det är också bra att vara medveten om att oönskade eller förbjudna sexuella handlingar, situationer och kränkningar kan ske både utanför och i skolans vardag.

Det gäller en av fyra!

En undersökning som Stiftelsen Allmänna Barnhuset genomförde 2020-211 med hjälp av forskare från Marie Cederschiöld högskola visade att ett av fyra barn i Sverige utsätts för ett sexuellt övergrepp innan de fyllt 18 år. I undersökningen svarade 3.282 elever som gick tredje året på gymnasiet anonymt på en mängd olika frågor.

När det gällde sexuella övergrepp så tillfrågades eleverna bland annat om de varit med om att någon övertalat, pressat eller tvingat dem till en rad sexuella handlingar fast de inte ville.

- **12 %** av pojkarna och **36 %** av flickorna svarade att de varit med om någon form av sexuellt övergrepp.
- **68 %** av de flickor som varit utsatta för någon form av övergrepp hade berättat det för någon och **27%** av de utsatta pojkarna. Det vanligaste var att berätta för en jämnårig.
- **7,4 %** av fallen hade anmälts till polisen. Det var vanligare att övergrepp som drabbat flickor polisanmälades än de som drabbat pojkar.

Det innebär att var fjärde elev (25%) hade varit utsatta för någon form av de sexuella övergrepp som de blev tillfrågade om i undersökningen.

Det är därför rimligt att anta att det i varje klass finns elever som varit, är, eller kommer att utsättas för sexuella övergrepp. Det är väldigt många som inte berättar om övergreppen för någon och bara en mycket liten del av de sexuella övergreppen som polisanmäls. Även om det är vanligare att flickor utsätts så finns det också många pojkar som blir utsatta för sexuella övergrepp.

Det är svårt för barn och unga att berätta

Många barn och unga som utsätts för sexuella övergrepp berättar för någon, men oftast för en jämnårig och sällan för myndigheter. Efter ett sexuellt övergrepp skäms många och känner skuld. De anklagar sig själva och tycker att de borde förstått att något var fel, gjort motstånd eller gått därifrån. Händelsen började kanske som något spännande och lustfyllt som båda var med på men slutade som ett övergrepp.

Ibland kan barn och unga ha gjort något som de inte får i samband med övergreppen. Eleven kan till exempel ha gått med en vuxen utan lov eller sagt ja till handlingar för att få pengar eller saker. Den unge har kanske varit full, lagt ut nakenbilder på nätet eller varit på en plats där hen inte får vara.

Det här vet de som utsätter barn och unga för övergrepp och de kan utnyttja barnets/den unges skam för att hen inte ska berätta. Förövaren kan hota med att sprida bilder och filmer vidare. Hoten kan ibland vara grova och handla om att göra eleven själv, elevens familj eller husdjur illa.

Barn har beroende på ålder en begränsad kunskap om vad sex är. Yngre elever som utsatts för övergrepp förstår därför inte alltid att syftet var sexuellt. Det gör att det kan vara svårt att beskriva vad de varit med om. Barn och unga kan ibland må dåligt av händelsen utan att själv förstå varför.

Vem utsätter barn och unga för sexuella övergrepp?

Barn och unga blir i stor utsträckning utsatta av personer de känner, både på och utanför nätet. Av undersökningen framgick att ungefär tre fjärdedelar hade blivit utsatta för sexuella övergrepp av någon som de kände. Av dessa var mer än hälften utsatta av en jämnårig eller en tidigare eller nuvarande pojkvän/flickvän. 12 procent hade blivit utsatta av någon som de lärt känna på nätet. 13% hade blivit utsatt av en förälder/styvförälder. Bara en procent eller mindre var utsatta av syskon, lärare eller idrottsledare.

Brottsförebyggande rådets analys av statistik visar att barn under 12 år oftast utsätts av en vuxen som de känner. Det kan vara en förälder, släkting, en vän till

familjen eller en vuxen på förskolan, skolan eller tränare/ledare. Det händer att tonåringar utsätter mindre barn för övergrepp. I tonåren blir fler utsatta av någon de inte känner innan.

Pedofili

I vardagligt tal används begreppet pedofil ofta som en synonym för en person som begår sexuella övergrepp eller som ett skällsord. Inom psykiatri är pedofili en diagnos som beskriver en sexuell störning som innebär ett varaktigt sexuellt intresse för barn som inte kommit in i puberteten, eller som befinner sig i tidig pubertet. Detta kan visa sig i fantasier, impulser och ibland, men inte alls alltid, i faktiska sexuella övergrepp mot barn. Det finns en nationell hjälplinje där personer som upplever att de har en oönskad sexualitet kan söka hjälp, preventell.se.

Åldersgränser

I Sverige är det olagligt att ha sex med någon som är under 15 år, oavsett om det finns ett samtycke eller inte. Det innebär att även om barnet/den unge själv har sagt ja, eller tagit initiativ till sex gäller det inte som samtycke. Det är inte barnet/den unge som gör något olagligt, det är den som är äldre som gör fel. Ett undantag är när två relativt jämnåriga tonåringar har sex med varandra. Det krävs då att den som är under 15 år har deltagit med samtycke utan att på något sätt ha utsatts för påtryckningar eller tvång.

Det är, som utgångspunkt, inte olagligt för vuxna att ha sex med barn över femton år. Däremot är det ett sexuellt övergrepp om barnet är mellan 15 och 18 år och gärningsmannen är barnets förälder, styvförälder eller liknande eller om barnet är i beroendeställning till den vuxne, till exempel om det är barnets lärare eller tränare.

Den som är under 15 år kan inte dömas till straff för en brottslig handling. Följderna för den som utsätts för sexuella övergrepp av någon under 15 år kan förstås ändå vara stora och den som utsätts kan behöva skyddas från att bli fortsatt utsatt.

» På webbplatsen kan du läsa mer under fliken [Vad är ett sexuellt övergrepp](#)

Sexuella trakasserier

Sexuella trakasserier är ett agerande som regleras i diskrimineringslagen. Det kan t.ex. vara att tafs på någon, hålla fast någon eller skicka en oönskad bild på sitt könsorgan. Det är enligt diskrimineringsombudsmannen (DO) den som blir utsatt som bestämmer om det är ett sexuellt trakasserier. Sexuella trakasserier är vanliga i barn och ungas vardag. De sker i skolan och på fritiden, både på och utanför nätet. Alla blir självklart inte utsatta, men de allra flesta är med om att det händer någon i deras omgivning.

Sexuella trakasserier kan vara brottsligt. Att skicka en bild på sitt könsorgan, blotta sig eller genom ord eller handlade ofreda en person på ett sätt så att personens sexuella integritet kränks, är till exempel sexuellt ofredande.

Sexuella övergrepp på nätet

Sexuella övergrepp på nätet kan vara att övertala, pressa eller tvinga barn och unga att lägga ut eller skicka avklädda bilder av sig själva. Det kan också vara att förövaren skickar sexuella bilder av sig själv. Barn och unga kan också förmås att delta i sexuella aktiviteter via webbkamera eller mobil utan att ha fysisk kontakt med förövaren. Vuxna kan ta kontakt med barn i sexuella syften på olika sätt till exempel via sociala medier eller spelplattformar.

Elever som är utsatta för övergrepp på nätet har ofta själva varit aktiva till exempel genom att prata om sex eller skicka avklädda bilder på sig själva till förövaren. Ett övergrepp kan börja som en spännande erfarenhet för att därefter övergå till en situation som barnet/den unge inte kan ta sig ur.

Nätgrooming innebär att vuxna tar kontakt med barn under 15 år på nätet för att knyta dem till sig för att senare utsätta dem för sexuella övergrepp.

Det är olagligt att främja eller utnyttja att ett barn under 15 år utför eller medverkar i sexuell posering. Sexuell posering tar sikte på handlingar som, för en vuxen, har en klar sexuell karaktär och som utförs inför minst en annan person alternativt en kamera för dokumentation på eller förmedling av bild. Det gäller även unga mellan 15 och 18 år när syftet är att skada den unges hälsa och utveckling.

Sex mot ersättning (sälja sex)

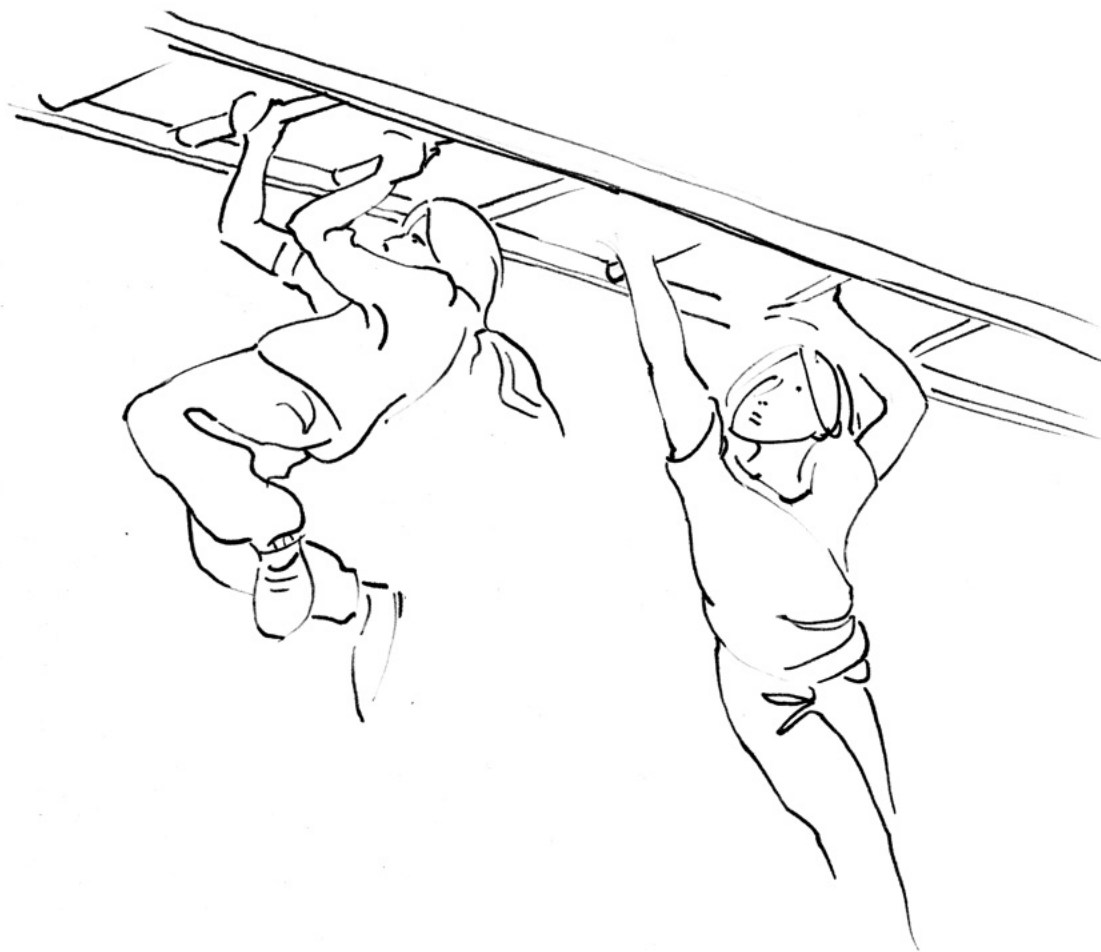
Av de gymnasieelever som ingick i undersökningen svarade 1,1 procent att de någon gång hade tagit emot ersättning för sexuella tjänster. De flesta hade gjort det en eller några enstaka gånger. Det fanns inga signifikanta skillnader mellan pojkar och flickor. De som tagit emot ersättning för sex uppgav i mycket högre utsträckning än andra unga att de blivit utsatta för sexuella övergrepp. Att må psykiskt dåligt, vilja dämpa ångest, söka spänning, gilla sex eller behöva pengar var vanliga orsaker till att sälja sex. I Sverige är det brottsligt att skaffa sig sex mot ersättning. Det är den som köper sex som gör något brottsligt, inte den som säljer sex.

Den som förmår ett barn under 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling gör sig skyldig till köp av sexuell handling av barn. Även försök till köp av sexuell handling av barn är ett brott.

Sex som självskadebeteende

Under senare år har det uppmärksamats att det finns unga som skadar sig genom sex. Att skada sig genom sex handlar ofta om att reglera känslor, till exempel att minska ångest. En skillnad mot annat självskadebeteende är att kontrollen över "skadandet" överlämnas till en annan person vilket kan leda till mycket farliga och våldsamma situationer. Ibland får den som skadar sig genom sex någon form av ersättning av förövaren, men det framstår inte som någon avgörande eller viktig orsak.

Av eleverna i undersökningen uppgav 2,1 procent av pojkarna och 8,8 procent av flickorna att de skadat sig själva med sex. De flesta som skadat sig med sex hade även erfarenhet av annat självskadebeteende. De flesta hade också utsatts för sexuella övergrepp.

Människohandel med barn för sexuella ändamål

Människohandel då offret är ett barn är ett brott som handlar om att en person rekryteras, transporteras, eller inhyses i syfte att exploateras för sexuella ändamål. Det kan till exempel ske genom prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande. Ofta förekommer annan brottslighet som ett led i människohandeln. Det kan t.ex. röra sig om våldtäkt mot barn. Vi vet inte exakt hur omfattande människohandel är i Sverige.

I en tidigare undersökning¹² uppgav ungefär var tjugonde elev att de kände till någon som varit med om människo-handel och 1,1 procent uppgav att de själva varit med om människohandel för sexuella ändamål. Långt ifrån alla ungdomar med erfarenheter av människohandel kan förväntas nås genom en skolundersökning. Mör-kertalet antas vara stort.

Pornografi och barnpornografi

Pornografi, innebär skildringar av sexuella aktiviteter i bild, film eller textform. I undersökningen hade 90 procent av pojkarna och 60 procent av flickorna någon gång tittat på porr. Det är därför ett viktigt ämne att förhålla sig till i sex- och samlevnadsundervisningen. Sexuell lust och nyfikenhet är naturlig, men den bild av sexualitet, kön och relationer som porren förmedlar kan vara förvirrande och problematisk. Det är också viktigt att känna till att en del av den lättillgängliga porren är mycket våldsam, ofta med förnedrande inslag. Det förekommer att vuxna förmår barn att titta på porr, vilket är ett brott; sexuellt övergrepp mot barn. Det är också ett brott att i pornografisk bild eller film skildra barn under 18 år t.ex. genom bilder och filmer på sexuella övergrepp av barn eller barns och ungas könsorgan. Det är vidare brottsligt att bl.a. skaffa, inneha, sprida eller sälja sådana skildringar.

12. Svedin C-G., Priebe, G., Wadsby, M., Jonsson, L. Fredlund, C. (2015) *Unga sex och internet – en föränderlig värld*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

ARBETSBLAD

Till handledningen finns fyra arbetsblad att arbeta med i personalgruppen. Syftet är att:

- öka kunskapen, på individ- och gruppnivå
- skapa förutsättningar för ett gemensamt förhållningssätt genom diskussioner
- visa hur verksamheten kan arbeta med frågorna

Arbetsbladen är kopplade till handledningens fyra avsnitt som kan läsas i valfri ordning. Här följer ett förslag på upplägg:

Avsätt fyra tillfällen under en termin för att arbeta med arbetsbladen. Varje tillfälle tar en till två timmar.

★ FÖRSTA TILLFÄLLET:

Vad kan skolan lära ut om sexuella övergrepp?

Personal som arbetar med undervisning deltar och arbetar i mindre grupper kring arbetsbladet. Är den pedagogiska verksamheten indelad i arbetslag kan dessa mycket väl utgöra gruppindelningen.

★ ANDRA TILLFÄLLET:

Att bemöta och fråga

★ TREDJE TILLFÄLLET:

Agera vid misstanke och upptäckt

★ FJÄRDE TILLFÄLLET:

Definitioner och fakta om sexuella övergrepp

Vid andra, tredje och fjärde tillfället deltar all personal i verksamheten. Dela in personalen i mindre grupper med 5–9 personer i varje grupp (så att alla får möjlighet att komma till tals). Om grupperna innehåller olika yrkeskategorier kan det vara lättare att uppfatta kopplingen mellan budskapen i de olika avsnitten (till exempel elevundervisningen kopplat till all personals ansvar att reagera på sexuella trakasserier i skolmiljön).

Så här kan arbetet med arbetsbladen se ut:

Inför varje tillfälle förbereder sig deltagarna genom att läsa det avsnitt som står angivet i arbetsbladet, det tar ca 10–15 min.

Samtala/arbota utifrån arbetsbladet i mindre grupper. Denna del beräknas ta ca 70–80 min. Vid varje grupp-tillfälle utses en mötesledare och en sekreterare.

Mötesledaren fördelar ordet så att alla har möjlighet att komma till tals och ansvarar för att gruppen håller sig till temat utifrån frågorna i arbetsbladet. Ett sätt att fördela ordet och göra alla i gruppen delaktiga är genom "rundor" där varje person får möjlighet att prata några minuter var kring varje fråga.

Sekreteraren för anteckningar utifrån diskussionerna för att kunna delge övriga grupper senare.

Varje tillfälle avslutas med att alla grupper samlas och delger varandra vad som framkommit i samtalen. Minnesanteckningarna samlas in och läggs till grund för det fortsatta arbetet. Denna del beräknas ta ca 40 min, beroende på verksamhetens storlek.

Integrera ämnet sexuella övergrepp i skolan

Att ta upp temat i skolan kan kännas svårt. Det kan finnas en rädsla att göra fel eller skapa onödig oro bland eleverna. Genom att få kunskap om hur barn vill bli bemötta, exempel på hur ämnet kan tas upp och samtala med kollegor ökar tryggheten. Det behöver inte vara svårt.

☐ **FÖRBEREDELSE** (tidsåtgång ca 15 min)

Deltagarna förbereder sig genom att läsa avsnittet:

Integrera ämnet sexuella övergrepp i skolan

Samt följande texter på dagsattprataom.se:

[Yrkesverksam](#)

[Vad säger jag?](#)

[Vad är ett sexuellt övergrepp?](#)

☐ **GRUPPARBETE**

- Utse en mötesledare som fördelar ordet och hjälper gruppen att hålla sig till frågorna.
- En sekreterare utses för att skriva minnesanteckningar.
- Börja med att gemensamt se filmen **I skolan**. Vad lär skolan ut om sexuella övergrepp (1:16 min)
Webbplatsens filmer finns under fliken [Yrkesverksam](#).

Samtala om hur ni kan arbeta med sexuella övergrepp i elevundervisningen

(tidsåtgång ca 80 min)

- Hur kan vi använda handledningens förslag på teman?
- Vilka ämnen/pedagoger som skulle kunna samarbeta?
- Hur kan samarbetet gå till?
- Vilka andra personer/kompetenser på skolan behöver vi samarbeta med?
- För att detta ska bli möjligt behöver vi...

☐ **SAMLAS OCH DISKUTERA** (tidsåtgång ca 40 min, beroende på antalet grupper)

Alla grupperna samlas och delger varandra gruppernas förslag och diskuterar hur skolan kan arbeta vidare.

Att bemöta och fråga

Det är viktigt att ta barn och tonåringar som berättar om övergrepp på allvar. Det är svårt för barn och unga att berätta och det finns en risk att den som känner sig ifrågasatt eller misstrodd väljer att inte berätta. Det är viktigt att mötas av lugna vuxna. Barn och unga beskriver att det är jobbigt att berätta för vuxna som blir arga eller upprörda.

☐ FÖRBEREDELSE (tidsåtgång ca 15 min)

Deltagarna förbereder sig genom att läsa avsnittet:

Att bemöta och fråga

Samt följande texter på dagsattprataom.se:

[Att skapa förtroende](#)

[Det är aldrig ditt fel](#)

[Hur kan man må?](#)

☐ GRUPPARBETE

- Utse en mötesledare som fördelar ordet och hjälper gruppen att hålla sig till frågorna.
- En sekreterare utses för att skriva minnesanteckningar.
- Börja med att tillsammans se filmen: **Att våga komma nära**. Hur reagerar vuxna när de får veta? (Tidsåtgång 1,5 min). Webbplatsens filmer finns under fliken [Material och länkar](#)
- Dela era tankar kring filmen.

Diskutera frågorna nedan (tidsåtgång ca 30 min)

- Hur ser verksamhetens beredskap ut för att ta emot en berättelse från barn/elev om sexuella övergrepp eller annan utsatthet?
- På vilket sätt får eleverna information om vem de kan vända sig till när de får kännedom om övergrepp?

Samtala kring hur ni kan arbeta vidare med utgångspunkten... (tidsåtgång ca 40 min)

- All personal på vår skola bör känna till...
- Alla elever på vår skola bör känna till...
- Detta behöver göras förankras och förmedlas genom att...

☐ SAMLAS OCH DISKUTERA (tidsåtgång ca 40 min, beroende på antalet grupper)

Alla grupperna samlas och delger varandra gruppernas förslag och diskuterar hur skolan kan arbeta vidare.

Agera vid misstanke och upptäckt

Skolan kan behöva agera utifrån olika lagstiftningar beroende på händelsens art och elevens ålder. Ibland kan flera olika åtgärder behövas. Socialtjänstlagen, diskrimineringslagen och skollagen beskriver detta. Är man osäker på vad som ska göras är det alltid bra att rådgöra med socialtjänsten. Oavsett om en händelse utreds av polis, socialtjänst, skolan själv eller verksamhetens huvudman har skolan en fortsatt viktig roll och ansvar för elevens skolgång.

☐ **FÖRBEREDELSE** (tidsåtgång ca 15 min)

Deltagarna förbereder sig genom att läsa avsnittet:

Agera vid misstanke och upptäckt

Samt följande texter på dagsattprataom.se:

[Anmälan våld mot barn](#)

[Vem gör vad?](#)

[Exempel efter anmälan](#)

☐ **GRUPPARBETE**

- Utse en mötesledare som fördelar ordet och hjälper gruppen att hålla sig till frågorna.
- En sekreterare utses för att skriva minnesanteckningar.

Diskutera frågorna nedan (tidsåtgång ca 30 min)

Hur ser verksamhetens rutiner ut vad det gäller:

- anmälan till socialtjänst och polis?
- anmälan, utredning och åtgärder vid sexuella trakasserier?
- att fånga upp eventuellt behov av särskilt stöd?

Samtala kring hur ni kan arbeta vidare med utgångspunkten... (tidsåtgång ca 40 min)

- All personal på vår skola bör känna till...
- Alla elever på vår skola bör känna till...
- Detta behöver göras förankras och förmedlas genom att...

☐ **SAMLAS OCH DISKUTERA** (tidsåtgång ca 40 min, beroende på antalet grupper)

Alla grupperna samlas och delger varandra gruppernas förslag och diskuterar hur skolan kan arbeta vidare.

Definitioner och fakta om sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp mot barn kan se ut på många olika sätt. När mycket unga barn blir utsatta eller när unga blir överfallna eller utsatta för grova hot eller våld i samband med övergreppen, förstår de allra flesta att det är fel. Det är också de övergreppen som får störst utrymme i media och debatten. När barn själva inte förstår eller inte tycker att de utsatts för övergrepp, genom att de utnyttjats, lurats eller manipulerats till att gå med på sådant som de är för unga att samtycka till, är det viktigt att omgivningen reagerar.

☐ **FÖRBEREDELSE** (tidsåtgång ca 15 min)

Deltagarna förbereder sig genom att läsa avsnittet:

Definitioner och fakta om sexuella övergrepp

Samt följande texter på dagsattprataom.se:

[Det är aldrig ditt fel](#)

[Vad är ett sexuellt övergrepp?](#)

☐ **GRUPPARBETE**

- Utse en mötesledare som fördelar ordet och hjälper gruppen att hålla sig till frågorna.
- En sekreterare utses för att skriva minnesanteckningar.

Diskutera frågorna nedan (tidsåtgång ca 30 min)

- Vad behöver skolans personal känna till om sexuella övergrepp?
- Hur arbetar skolan utifrån de lagstiftningar som beskriver skolans uppdrag att motverka sexuella trakasserier och andra kränkningar?

Samtala kring hur ni kan arbeta vidare med utgångspunkten... (tidsåtgång ca 40 min)

- All personal på vår skola bör känna till...
- Alla elever på vår skola bör känna till...
- Detta behöver förankras och förmedlas genom att...

☐ **SAMLAS OCH DISKUTERA** (tidsåtgång ca 40 min, beroende på antalet grupper)

Alla grupperna samlas och delger varandra gruppernas förslag och diskuterar hur skolan kan arbeta vidare.

Referenser

Tack till alla som deltagit i referensgrupper och fokusgrupper.

Referenslista

Abelsson, J. & Hulusjö, A. (2008). *I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster*. Göteborgs Stad.

Barnkonventionen (1989). *FN:s deklaration om barns rättigheter*.

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), *Barnets rätt till frihet från alla former av våld*.

Brottsförebyggande rådet (2011) Polisanmälda våldtäkter mot barn. Västerås: Edita Norstedts.

Europarådets kampanj *One in five*, [coe.int](https://www.coe.int)

Grände, J. (2007). *Utsatt för våldtäkt? En bok för dig som blivit drabbad*. Stockholm: Gothia förlag.

Landberg, Å., Svedin, C-G., Priebe, G., Wadsby, M., Jonsson, L. Fredlund, C. (2015). *DET GÄLLER EN AV FEM – fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2014*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Landberg, Å., Svedin, C-G., Jonsson, L. (2022) Det gäller en av fyra. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015) *Inte ditt fel! Att förebygga sexuell utsatthet*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

SFS 2008:567. Diskrimineringslagen. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.

SFS 2010:800. Skollagen. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 2001:453. Socialtjänstlagen. Stockholm: Socialdepartementet.

Skolverket (2014). Elevhälsans uppdrag – främja, förebygga och stödja elevens utveckling mot målen. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022) Läroplan för grundsärskolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022) Läroplan för gymnasieskolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022) Läroplan för gymnasiesärskolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022). Ändringar i läroplanens inledande delar – grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022). Ändringar i läroplanens inledande delar – grundsärskolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022). Ändringar i läroplanens inledande delar – gymnasieskolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2022). Ändringar i läroplanens inledande delar – gymnasiesärskolan. Stockholm: Skolverket.

Socialstyrelsen (2014). *Anmäla oro för barn, stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*. Stockholm: Socialstyrelsen. Socialstyrelsen

(2014). *Till dig som är skyldig att anmäla oro för barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svedin C-G, Jonsson L. och Landberg Å. (2016) *Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Svedin C-G., Priebe, G., Wadsby, M., Jonsson, L. Fredlund, C. (2015) *Unga sex och internet – en föränderlig värld*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Ungdomsstyrelsen (2014). *Men fråga mig bara!* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lästips

Blomgren, K. (2016). *Att upptäcka våld mot barn – om rutinfrågor inom elevhälsan*. Stockholm: Rädda barnen.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007) *Var går gränsen?Handledning för temaarbeten om integritet, sexuella trakasserier och sexualbrott*. Västerås: Edita Västra Aros AB.

Jenstäv, M. & Wahlstrand, T. (2015). *Stopp. Se mig, hör mig, tro mig!* Stockholm: Stockholms Tjejour

Rädda barnen (2017). *När något har hänt. Handbok för att stötta barn som varit med om svåra händelser*. Stockholm: Rädda Barnen.

Rädda barnen (2013). *Stopp! Min kropp!* Stockholm: Rädda Barnen.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2017). *Våga se, våga agera!* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Webbplatser

Dags att prata om sexuella övergrepp mot barn dagsattprataom.se

Statens medieråd statensmedierad.se

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) mucf.se

Brottsoffermyndigheten jagvillveta.se

Ungdomsmottagning på nätet umo.se

Rädda Barnen rb.se

Brottsoffermyndigheten Av fri vilja frivilligtsex.se

DAGS ATT PRATA OM SEXUELLA ÖVERGREPP — handledning till skolans personal

Handledningen har tagits fram av
Anna-Carin Magnusson, specialistsjuksköterska,
Åsa Lundström Mattsson, socionom, Bengt Söderström,
leg psykolog och Ellinor Åslin Hägg, kommunikatör.

Texter och övrigt innehåll på dagsattprataom.se:
Åsa Landberg, leg psykolog, leg psykoterapeut.

Följande personer har bidragit med faktaunderlag och synpunkter
på innehållet i handledningen: Åsa Landberg, Linda Jonsson,
Malin Jenstav, Nina Rung, Lucas Gottzen och Anna Sabelström.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset är en statlig stiftelse med uppdrag att stödja metod- och kunskapsutveckling med syfte att stärka barn och ungdomar i socialt utsatta situationer. Vårt arbete utgår från FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) och fokuserar på att öka kompetensen hos professionella som möter barn genom att utveckla och sprida kunskap från forskning och praktik. Vi ger bland annat anslag till barn- och ungdomsforskning, driver egna utvecklingsprojekt, anordnar konferenser och seminarier samt ger ut böcker i aktuella frågor. Läs mer om oss på allmannabarnhuset.se

Stiftelsen
Allmänna Barnhuset